

TÜRK DİLİNİN /ŋ/ SESİNİN BATI RUMELİ AĞIZLARINDAKİ DURUMU*

Situation of Turkish Language's /ŋ/ Sound in Western Rumelian Dialects

Alpay İGÇİ**

Dil Araştırmaları, Güz 2018/23: 223-257

Öz: Türk dilinin bilinen ilk dönemlerinde Türkçe kelimelerde asli /ŋ/ sesi görülmektedir. Çeşitli sahalarda ve dönemlerde yazılmış eserlerde karşılaşılan bu ses, Türk dili için kullanılan yazı sistemlerinin bazısında tek işaretle, bazısında iki harfin (/n/ ve /g/ seslerini karşılayan harfler gibi) yan yana kullanılmasıyla gösterilmiştir. Bugün, Türk dilinin bazı bölgelerinde /ŋ/ sesi kullanılmakta, bazılarında kullanılmamaktadır. Günümüzde coğrafi olarak en geniş Türk yazı dili olan Türkiye Türkçesi, kaynaklandığı tarihî ağız sebebiyle ölçünlü yapıda /ŋ/ sesini taşımaz; bunu genelde /n/ye dönüştürmüştür. Ağızlarında ise bu sesi taşıyan ve taşımayanlar vardır. Bu ses bulunmayan ağızlar için hep sözü edilen en bilinen örnek İstanbul ağızıdır. Batı Rumeli'de ise eski /ŋ/ sesinin bugünkü durumu için Bulgaristan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Sırbistan ve Yunanistan ağızlarına dair ilgili çalışmalar taranmış ve bunlardan örnekler tespit edilmiştir. Bölge için ŋ > n karakteristiktir. Batı Rumeli sahası tarihinde de bu sesin /n/ şeklinde telaffuz edildiğini Evliya Çelebi'nin Seyâhatnâme'sinde "nun" harfli imlâyla, Latin harfli metinlerde de n'li imlâyla tespit etmiştik. Türk dilinin /ŋ/ sesi Batı Rumeli'de, ikisi hem yazı dili hem ağız için genelgeçer olmak üzere sekiz ayrı ses değişmesi (ŋ > n, ŋ > ng, ŋ > nk, ŋ > m, ŋ > yn, ŋ > ny, ŋ > g, ŋ > Ø) yaşamıştır.

Anahtar Kelimeler: /ŋ/ sesi, Türkiye Türkçesi yazı dili, Türkiye Türkçesi ağızları, Batı Rumeli, ses değişmesi.

Abstract: In the early periods of Turkish language, primary /ŋ/ sound are seen in words of Turkish origin. This sound is spelled with a single sign, in the works written in various fields and periods, on some of the writing systems used for the Turkish language. In other fields or periods, this sound is spelled with a double sign (like /n/ and /g/ sound together). Today, in some parts of the Turkish language /ŋ/ sound is using, in some part, this sound is not in use. The biggest Turkic literary language Turkey Turkish, due to the historical process of its, in the standard structure does not carry the sound /ŋ/; it is converted it into /n/ sound. Some dialects has /ŋ/ sound, and other parts have not /ŋ/ sound. The most known example mentioned for the dialects without this sound is the dialect of Istanbul. For the current situation of the former /ŋ/ sound in Western Rumelia, studies about the dialects'

* Bu makale, Uluslararası 40 Yıl Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Sempozyumu'nda (18-19.05.2017, Üsküp/Makedonya) sözlü olarak sunulan çalışmanın, Karadağ sahası örnekleri ve Florina gibi genel eklemelerle genişletilmesiyle oluşmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Uşak/TÜRKİYE, alpayigci@hotmail.com. Gönderim Tarihi: 30.10.2018 / Kabul Tarihi: 18.11.2018

texts of Bulgaria, Montenegro, Kosovo, Macedonia, Serbia and Greece have been screened and examples have been identified. For the region /ŋ/ sound is characteristic. In the history of Western Rumelia region, we have determined that this sound was pronounced as /n/ with “nun” spelling in Evliya Çelebi’s Seyâhatnâme and in texts written with Latin alphabet. The Turkish language’s /ŋ/ sound has experienced eight different sound changes ($\eta > n$, $\eta > ng$, $\eta > nk$, $\eta > m$, $\eta > yn$, $\eta > ny$, $\eta > g$, $\eta > \emptyset$) in Western Rumelia, two of its are general/well-known both for literary language and dialect.

Keywords: /ŋ/ sound, Turkey Turkish literary language, Turkey Turkish dialects, Western Rumelia, sound change.

Giriş

Türk dilinin bilinen ilk dönemlerinden bugüne dek asli olarak kullanılan seslerinden birisi /ŋ/ sesidir. Orhun Yazıtları’nda, Dīvānu Lügāti’t-Türk’te, kısacası Türk dilinin çeşitli sahalarında ve dönemlerinde yazılmış eserlerde görülmüştür. Bu ses, Türkçenin seslerini yazmak için kullanılan alfabelerden Orhun alfabesinde tek işaretlerle; Soğut, Uygur alfabeleri gibi yazı sistemlerinde /n/ ve /g/ seslerini karşılayan harflerin yan yana kullanılmasıyla, Arap asıllı alfabede de imlâ geleneğine bağlı olarak bazen bitişik iki işaretle, bazen de tek işaretle gösterilmiştir. Farklı işaretlemelerle /ŋ/ sesi, tarihî metinlerde yer almıştır.

Tarihî örnekler genellikle yazı dillerindeki kullanımları göstermiştir. Bunun yanında /ŋ/ sesi kuşkusuz Türk dilinin geniş coğrafyasında konuşulan ağızlarda kullanılagelmiştir. Tarih içinde bazı sahalarda /ŋ/ sesi, “*ses teşkili bakımından damak kapanma fonemlerinden g, ğ, k, q’larla pek yakın münasebette bulunduğundan, eski lehçelerimizde bile bazan yerini g sesine terkettiğini görüyoruz*” (Çağatay 1954: 15). Böylece kelime varyantları ortaya çıkmıştır. Burada asli olarak /ŋ/ sesine sahip olduğu bilinen kelime ve eklerin Batı Rumeli sahası Türk ağızlarındaki durumlarına bakılmıştır.

Çağdaş dönemde işbu sesi yapısında taşıyan ağızların yanında, /ŋ/ sesi bulunmayan ağızlar da vardır. Bunun için hep sözü edilen en bilinen örnek İstanbul ağızıdır. Bir Rumeli ağızı olan İstanbul ağızında bu sesin bulunmadığı malumdur. İstanbul ağızının tarihî gelişimi, etkileşimi, başka Rumeli ağızlarıyla olan benzerliklerine bazı çalışmalarda değinilmiştir (Gümüşkılıç 2008: 391-393). Türkiye Türkçesi yazı dilinin ölçünlülük temeli olması bakımından bugün İstanbul ağızını tespit etmek oldukça zor olsa da, bu ağız bir Doğu Rumeli ağızı olarak araştırmaların kapsamı içindedir. Yapısında asli olarak /ŋ/ sesi bulundurmuş olan kelime ve eklerdeki bu sesleri genellikle /n/ sesine dönüştürmüş olan İstanbul ağızı dışında, Anadolu ve Rumeli’deki bazı ağızlarda da benzer durumlar görülür (Karahan 1996).

Yöntem ve Saha

Türkiye Türkçesi ağızlarının ana bölgelerinden birisi olan Rumeli ağız bölgesi içinde Batı Rumeli sahasının sınırları ve özellikleri, bugüne dek birçok çalışmada belirtilmiştir (Németh 1956, 1983; Eckmann 1960; Friedman 2002; Günşen 2008; Gülsevin 2009). Bilindiği üzere, Gyula Németh’in Rumeli ağız araştırmaları bakımından son derece önemli olan makalesinde 8 madde hâlinde Batı Rumeli

ağızlarının özellikleri anlatılmıştır (Németh 1983: 119-128). Söz konusu makalede sayılan ve örneklerle anlatılan özellikler arasında /ɲ/ sesinin durumuna değinilmemiş, bu ses özelliklerde anılmamıştır.

Batı Rumeli saha sınırlarının bulanıklaştığı ve Doğu Rumeli ile geçiş sahası sayılabilecek yerler vardır. Németh de Bulgaristan'ın Doğu Rumeli bölgesinde bazı Batı Rumeli adacıklarına ve Makedonya'nın güneydoğusunun geçiş sahası karakterine atıf yapmıştır. Bu çalışmada, söz konusu alt ağız bölgelerinin sınırlarını daha doğru belirlemek için çeşitli çalışmalar ve düşünce alışverişleri yapılmıştır. İhtilafli bir mıntıka olarak Makedonya'nın güneydoğu kesimindeki Valandova ve civarı, ağız özellikleri sebebiyle Doğu Rumeli'ye daha yakın görünmektedir. Bundan ötürü, burası tarama kapsamı dışında tutulmuştur. Bölgeyi çalışan ağız araştırmacılarıyla yapılan tartışmalar sonucunda da bu bölgeyi Doğu Rumeli içinde düşünmek hâkim bir fikir olmuştur. Yunanistan'ın Batı Rumeli aidiyeti tartışmalıdır. Batı Rumeli sınıflandırılmasında daha yürütülmesi gereken tartışmalar vardır (İğci 2018b). Ancak, Florina malzemesi Batı Rumeli tarzını sunduğu için Florina ve civarı kapsama eklenmiştir. Türkiye Türkçesinin Rumeli kolunun ağız bölgelerinde derleme çalışmaları artırılıp eksikler giderilmeden bu konunun tam çözüme ulaşması güç görünmektedir.

Bulgaristan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Sırbistan ve Yunanistan ağızlarına dair konuyla ilgili çalışmalar taranmış ve bunlardan örnekler tespit edilmiştir. Taramaların sonunda, saha çalışmalarıyla birlikte veriler elde edilen Karadağ da makaleye eklenmiştir. Yeni veriler hem kapsamı hem örnekleri genişletmiştir. Taranan yayınlardan bazılarında konuya uygun veriler elde edilememiş ve dolayısıyla, bu yayınlar kaynakçaya eklenmemiştir. Kaynakçada, taranıp örnek tespit edilen yayınlar sıralanmıştır.

Anılan ülkelerde tarama yapılabilen yerlerin yanında, çeşitli sebeplerle ağız verisi bulunmayan yerler de vardır. Söz konusu yerlerin metinleri de eklenseydi, bu çalışma daha da geniş bir kapsama sahip olacaktı. Taranan ülkelerin yanında Arnavutluk, Bosna Hersek ve fikrimize göre Yunanistan'ın bir kısmı da Batı Rumeli alanı içindedir. Bunlardan Yunanistan'ın ilgili kesimi Florina, eldeki malzeme ışığında makalede temsil edilmiştir.

Etimolojik çalışmalarda ihtilafa düşülen bazı kelimeler olur. Burada da yapısındaki /ɲ/ sesi asli mi yoksa ikincil mi dediğimiz kelimeler oldu. Bunlar, tarama sırasında takip için karar verilmesi gereken durumlarıdır. Örneğin *büñüz*, *çöñek*, *deñiş-*, *iñek*, *iñne*, *koñşı*, *yañağ* gibi bazı eskicil varyantların asliliği tartışmalı olduğu için bunların çağdaş şekilleri kapsama alınmadı. Bulgaristan'da Montana (*Kutluviçe*) metinlerinin bir yerinde geçen *göynüm* (Kakuk 1961: 362) gibi kelimelerde, göçüşme olayı görülmesi daha güçlü ihtimal olduğu için, bu tarz örnekler alınmamıştır. İkinci teklik ve çokluk kişi ekleri, Osmanlı Türkçesi içinde "kef" veya "sağır kef"li imlâya (سكز، سك، سك) da sahip olmuştur. Dolayısıyla, bu makalenin kapsamındaymış gibi görünmekle beraber, bu ekin kaynağındaki *sen*, *siz* zamirleri ve tarihî imlâlar sebebiyle böyle kelimeler örnek olarak kabul edilmemiştir.

Metin yayınlarının bir kısmında, Türkiye Türkçesi transkripsiyon sisteminin dışında kalan veya alternatifi oluşturulan bazı işaretler kullanılmıştı. Ses değerleri

bilinen bazı farklı işaretler şu şekilde standartlaştırılmıştır: ä > e, é > ê, ë > ı, î > ı; dž > c, dj > c, č > ç, ž > j, t' > k', q > k, l, ve ḷ > l', š > ş. Bir çalışmada (Eren 1967: 68) /ı/ ile /i/ arası ses için “ı” işareti özellikle kullanıldığı için o yayındaki işaret korunmuştur. Bunların yanında “k” işaretini kullanmayıp “k” işaretiyle yetinen metinler, örneklemede aynen bırakılmıştır. Ayrıca, bazı araştırmacıların kullandıkları l', ḷ gibi ilave işaretler aynen alınmıştır. Örnek cümlelerde özel işaretleme için değil, imlâ gereği yazılmış olan büyük harfler küçük harfe çevrilmiştir. Ağız metinleri tek araştırmacı veya aynı ekip tarafından hazırlanmadığı için ikilikler doğal sayılmalıdır.

Bazı metinlerdeki örneklerin imlâsında harflerin yer değiştirmesi muhtemel imlâ hatası izlenimi yaratmıştır. İlgili yerde, bu örneklerin hatalı olabileceğine dair not düşülmüştür. Örneklerdeki alt çizgi (_), alındığı kaynakta kelimenin birleşik yazıldığını belirtir.

Karadağ'dan derlenen örneklerde, bilginin sağlamasını yapmak için kaynak kişilerle bazen Karadağlıca da konuşulmuştur. Aşağıdaki örneklerle yansımış olan bu tarz cümleler eğik dizilmiş ve dipnotta çevirisi verilmiştir.

Bulgaristan'dan Köstendil, Montana (Kutluviçe) ve Vidin; Karadağ'dan Bar; Kosova'dan Doburçan, Gilan, İpek, Mamuşa, Mitroviça, Nobırda, Priştine, Prizren, Viçitırın ve Yanova; Makedonya'dan Aşağı Baniça, Bela Çırkva, Budaklar, Çarev Dvor, Dinler, Gostivar, İştıp, Kalkandelen, Kanatlar, Kocacık, Koçana, Konçe, Köprülü, Kumanova, Manastır, Ohri, Pirlpe, Resne, Struga, Üsküp, Vrapçište, Yukarı Baniça ve Zdunye; Sırbistan'dan Preşova; Yunanistan'dan ise Florina adlı yerleşim yerleri metinleri taranmıştır. Ses olaylarıyla ilgili örnekler, aralarındaki ilgilerin de görülmesi için coğrafi dağılım sırasına göre verilmiş, örneklere (varsa) en batıdaki Karadağ'dan başlanmıştır.

Batı Rumeli Ağızlarındaki Durum

Esas olarak /ɲ/ sesinin Rumeli ağzlarındaki durumunu konu edinmeyen György Hazai, makalesinde Sırpça ve Bulgarcadaki Türkçe alıntı kelimelerin yapısına bakmış, Sırpçadaki *denyiz* ‘deniz’, *yanyiçari* ‘yeniçeri’, *yenyisati* “yemek” gibi bazı /ɲ/ kalıntılarını örneklendirmiştir (Hazai 1960: 208-209). Bu örnekler, sınırlı da olsa, /ɲ/ sesinin Batı Rumeli ağzlarındaki durumlarından sadece birisinin komşu dildeki izlerini gösterir.

Çağdaş Batı Rumeli ağzlarında /ɲ/ sesinin bulunmadığı genel bir kabuldür. Bu özellik bazı çalışmalarda da genel olarak zikredilmiştir (Günşen 2008: 404). Batı Rumeli ağzlarındaki bazı özellikleri tarihî metin incelemeleriyle tespit etmek, o özelliğin ağızdaki eskiliği açısından da, ağzın tarihi açısından da önemlidir (İğci 2015). Batı Rumeli sahası tarihinde de bu sesin /n/ şeklinde telaffuz edildiğini Evliya Çelebi'nin Seyâhatnâme eserinden *nun* harfli imlâyla, Latin harfli tarihî metinlerde de n'li imlâyla tespit etmiştik (İğci 2014: 67). Yazar eserinde yerel telaffuzlardan kelime ve cümle örnekleri vermiştir. Bu anılan cümleler, Evliya Çelebi'nin Batı Rumeli örnekleri verdiği yerlere aittir: *Bire cele cānum, hoco çelo Allahu seversen* [سورسن] *kazı yigit bir*

manca yeyelüz (EÇS, V/146a3-4), *Hay kāfir; hay mel ‘ün, buldun_a* [مولدونا] *belāni* [بلانى] (EÇS, V/186a7-8), *Hemîşe cümle dîn dūşmānlarımızun* (دشمانلریموزون) *başı böyle gālān ola* (EÇS, V/186a9-10), *Döwletli vezir bozmaya, Gāzi Süleymān Hanun* [خانون] *қанünün vere, şu bağana yigide şu mahlülü vere* (EÇS, VI/90b18), *Hazretinizden* [خزرتیزدن] *azamışım köküli* (EÇS, VIII/259a6-7), *Ya sen şafā celdün* [جلدون]. (EÇS, X/204b21 HBA). Konuya dair tarihî örnekler arttırılabilir. XVII. yüzyıla ait transkripsiyon metinlerinden *Questo Libro Di Me Michiel Martelini* (=Michiel Martelini Derlemesi) adlı eserde “ng” harf kombinasyonu iki örnekte asli /η/’nin devamı olarak geçer; *tangri /tangri/* (Martelini 1657: P4/10), *ianglisc /yanglıs/* (Martelini 1657: P8/8). Eserde “n” ve “g” harflerinin yan yana gelmesiyle görülen kelimeler (*enghiél /engel/, konge /konce/ vb.*), iki ayrı sesin karşılandığı örneklerdir. Dolayısıyla buradaki “ng” birleşimi, /η/ sesini karşılamış olan ender misallerden sayılabilir veya sadece imlâda bir sebeple donuk olarak öyle kaydedilmişlerdir. Nasıl olursa olsun, bu sınırlı örnekler dışında eserin tamamında asli olarak /η/ sesi taşıdığı bilinen sözlerde bu ses yerine /n/ sesi karşılığı olan harf görülür. Yazmak için “n” harfi kullanılan bu kelimelerde imlâ için farklı bir işaret kullanılmamıştır; *benser /benzer/* (Martelini 1657: P15/11) (< beñzer), un /ün/ (Martelini 1657: P4/5) (<< öñ). Tamlama, iyelik çekiminde de yine aynı şekilde ekler ({+(X)n}, {+n}) n’lidir; *baban / (senin) baban/* (Martelini 1657: P4/3), *kumrimun kanadi /kumrimun kanadi/* (Martelini 1657: P4/9).

Makale kapsamı çağdaş dönem olduğu için, tarihî dönem, ana hatlarıyla birkaç örnekle anlatılmıştır. Burada, Batı Rumeli’de /η/ için sözü edilen genel kabul, her yönüyle ele alınıp sonuçlandırılmaya çalışılmıştır.

Bugün Batı Rumeli sahasında konuşulan Türk ağzlarında /η/ sesini asli olarak taşıdığı kelime veya eklerin durumuna bakıldığında birkaç ses değişmesi görülür. Söz konusu çağdaş durumlar şu şekilde maddeleştirilebilir:

1. η > n
2. η > ng
3. η > nk
4. η > m
5. η > yn
6. η > ny
7. η > g
8. η > Ø

1) η > n

Batı Rumeli ağzlarında görülen genel değişim /η/ > /n/ yönündedir. Bu değişim standart ve yaygındır. Burada nazal damak sesi olan /η/, değişerek bir başka nazal ses olan /n/ (nazal diş sesi) hâlini almıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu değişme Batı Rumeli için genel özelliği oluşturan temel değişikliktir. Kelime kök ve gövdelerinde, yapım ve çekim eklerinde asli olarak var olmuş olan /η/ sesleri, /n/ olmuştur. Genel durum demek olan bu özellik için Batı Rumeli Türk ağzlarının tamamına dair ayrıntılı veri sunmak, makale sınırlarını aşan bir durum olacaktır. Bu sebeple, taranan yerlerden birkaç örnek vererek sahadaki durum yansıtılacaktır. Batı Rumeli sahasında, η > n ses değişmesi için farklı yerleşim alanlarından örnekler şu şekildedir:

İlgi Ekinde (< {+nıŋ}), (< {+nuŋ}), (< {+ıŋ}), (< {+iŋ}), (< {+üŋ})

Bar (Karadağ):

pa oların var em kuri etler, em er bi şey var. (İğci 2018a)

Nobırda (Kosova):

çıkın bakın çim caldi. (Hafız 1985: 19)

Prizren (Kosova):

çüle ile tanrının arasına cirilmes. (Hafız 1985: 45)

Vıçıtırın (Kosova):

bayramda bekleyemezdım sabahle kolkam, o duyam o kokisini yeni elbiselerin...
(İğci 2010: 191)

Yanova (Kosova):

zabıtın birisine. (Hafız 1985: 59)

Aşağı Baniça (Makedonya):

e soganlar da hıyari bereket bu sene, geçen senenin olmamıştır. (İbrahim 1997: 111)

Bela Çırkva (Makedonya):

begirin g'erdani kaçca ile begire çoççalanmış. (Katona 1969: 92)

İştıp (Makedonya):

ana kızın tahtını kurar ama bahtını kuramaz. (Hasan 1997: 29)

Kalkandelen (Makedonya):

bakış atın dışına bakılmaz. (Hasan 1997: 32)

gecenin işi gündüzün maskarasi. (Hasan 1997: 51)

Kanatlar (Makedonya):

kanatların bekârları / hem gider hem sallanır. (Yusuf 1969: 86)

Kocacık (Makedonya):

...dayre çalarler aykırırler oynarler em kızın evine giderler. (Sezair 1967: 94)

Konçe (Makedonya):

armudun iyisini ayi yer. (Hasan 1997: 29)

Kumanova (Makedonya):

benim babam bu yerlerin halîfesidir. (Eckman 1962: 135)

bizim kabaatımız yok, senin kardaşlarının kabaati o. (Eckman 1962: 137)

Pirlepe (Makedonya):

ırsızın yalımı alçaktır. (Hasan 1997: 57)

Üsküp (Makedonya):

aç güzlinin karni doyar, güzi doymas. (Hasan 1997: 25)

Vrapçište (Makedonya):

dünyanın sırası bir çeşittir yanlıs insanlar programi degiştirirler. (İbrahim 1997: 123)

Yukarı Baniça (Makedonya):

e onun için o insanlar çok zorlen yaşsamijler. (İbrahim 1997: 170)

Zdunye (Makedonya):

eh soradan aldiler, yoladiler te üte o çairlarda üte kerim aconun çairına dersık bis ütee. (İbrahim 1997: 112)

Montana (*Kutluviçe*) (Bulgaristan):

bir adamin iki kızı var_ imiş, birisi öge, birisi kendinin. (Kakuk 1961: 352)

Preşova (Sırbistan):

komşi komşının külüne muhtaçtır. (Hasan 1997: 65)

terzinin kırkıntisi, içimin sıkıntisi. (Hasan 1997: 174)

Florina (Yunanistan):

babamın adı raşit hafis, anamın gülistan. (Elçin 1964: 245)

İyelik Ekinde (< {+ıj})

Gostivar (Makedonya):

ata binmeden ayaklarını sallama. (Hasan 1997: 30)

Kocacık (Makedonya):

ününe atle gidene bakma, arkadan yayan gelene bak. (Hasan 1997: 82)

Koçana (Makedonya):

suya girmeden paçalarını suvarma (Hasan 1997: 78)

Konçe (Makedonya):

aç gözünü, gör babanı. (Hasan 1997: 25)

Köprülü (Makedonya):

acele etme, dilini ısırırısın. (Hasan 1997: 25)

aç gözünü açarler gözünü. (Hasan 1997: 25)

Kumanova (Makedonya):

bizim kabaatımız_yok, senin kardaşlarının kabaati o. (Eckman 1962: 137)

Manastır (Makedonya):

iç sütünü, afiet olsun / ben bardagi isterim. (Eren 1967: 66)

Kişi Ekinde (< {+η})

Doburçan (Kosova):

yok, demiş sen karanlıkta cürmedin. (Hafız 1985: 247)

Gilan (Kosova):

cüzüm ününde oldun destan. (Hafız 1985: 55)

İpek (Kosova):

inmesen dayak yersin. (Hafız 1985: 18)

Nobırda (Kosova):

nerde kodun karanfili? (Hafız 1985: 19)

Yanova (Kosova):

na_vakit caldın? (Hafız 1985: 18)

Çarev Dvor (Makedonya):

“ney geldin?” dedi. (Katona 1969: 96)

Kelimelerde

Bar (Karadağ):

yeni süz. (İğci 2018a)

Doburçan (Kosova):

ünceden umudum çi / sonunda umar miyim (Hafız 1985: 55)

Doburçan (Kosova):

yok, demiş sen karanlıkta cürmedin. (Hafız 1985: 247)

Gilan (Kosova):

cüzüm ününde oldun destan. (Hafız 1985: 55)

cene cünlüm sendedir. (Hafız 1985: 56)

İpek (Kosova):

sen banı sultansın. (Hafız 1985: 55)

Mamuşa (Kosova):

içi pite ününe. (Hafız 1985: 16)

bir süle, bin dinle. (Hafız 1985: 43)

Mitroviça (Kosova):

cünülden tatlı yarım. (Hafız 1985: 54)

sana cünül verilmes. (Hafız 1985: 58)

Priştine (Kosova):

cüzünde bin kayıp. (Hafız 1985: 29)

sinek ufaktır ama yüregi bulandırır. (Hafız 1985: 52)

Prizren (Kosova):

çevre çevre çayırcık / orta yerde bunarcık (Hafız 1985: 15)

çüle ile tanrının arasına cirilmes. (Hafız 1985: 45)

Vıçıtırın (Kosova):

bayramda bekleyemezdim sabahle kolkam, o duyam o kokisini yeni elbiselerin...
(İğci 2010: 191)

o en ufagi en şeytan. en loçka. (İğci 2010: 152)

Aşağı Baniça (Makedonya):

e şte üteesine bilmem ne anlatırayım. (İbrahim 1997: 111)

Bela Çirkva (Makedonya):

sona böreyi yeniden kıpar. (Katona 1969: 95)

Çarev Dvor (Makedonya):

ondan sona geni evladım yog_i dedi. (Katona 1969: 96)

Dinler (Makedonya):

tanrı (Eckman 1960: 193)

anna- (Eckman 1960: 195)

Gostivar (Makedonya):

bin dinle bir süle. (Hasan 1997: 34)

İştıp (Makedonya):

deniz dalgasız, insan kusursuz olmaz. (Hasan 1997: 43)

Kanatlar (Makedonya):

punar başı gölçesi / ötü sabah kuçesi (Yusuf 1969: 86)

Kocacık (Makedonya):

ününe atle gidene bakma, arkadan yayan gelene bak. (Hasan 1997: 82)

Koçana (Makedonya):

allah korusun sonra görenden ve dinden düşenden. (Hasan 1997: 28)

Manastır (Makedonya):

gönül bir top ibrişim / dolaşmış açılmaz. (Eren 1967: 66)

Ohri (Makedonya):

o anlattı ki bu akşam paşa gelir. (Kakuk 1972: 261)
en sonunda kapışırlar. (Ahmed 2004: 265)

Pirlepe (Makedonya):

sana pişmiş ise, bana pişmemiş. (Hasan 1997: 168)

Resne (Makedonya):

açan gördük seki, em anladık ki gittik. (Ahmed 2004: 258)
son ter olmuş idim. (Ahmed 2004: 269)

Struga (Makedonya):

güzel çirkin bakılmas / gönül düştüğü yerde (Kakuk 1972: 252)
sona laftan lafa anlamış ki o çöcüktür. (Ahmed 2004: 267)

Üsküp (Makedonya):

kendisi etmez beş parelik / ben yanında beş bin liralık (Engüllü 1969: 69)

Vrapçište (Makedonya):

ben altı yedi yaşlarında götürürdüm onlara ekmek, su taşırdım çeşmelerden,
bunarlardan. (İbrahim 1997: 122)
dünyanın sırası bir çeşittir yanlıs insanlar programı değiştirirler. (İbrahim 1997:
123)

Yukarı Baniça (Makedonya):

as imiştir ama en ilk imiştir yokari bayntsa, soradandır aş bayntsa. (İbrahim 1997:
173)

Zdunye (Makedonya):

bin oşi, bin doku yüs sekizinde iyim doguk, anlarsın. (İbrahim 1997: 112)

Köstendil (Bulgaristan):

en sorna beg begeniy kızı, düşünüy nasıl aldatsın. (Kakuk 1961: 322)
o vakit kız anlay ki aldatmış oni, beg aldatmış kızı. (Kakuk 1961: 322)

Montana (*Kutluviçe*) (Bulgaristan):

bir eyam gideyler, gene dey “aman yandım, gene verin su bana!”. (Kakuk 1961:
352)

Vidin (Bulgaristan):

çıkırır mısın bunardan bize su? (Németh 1996: 129)
bu gece sana tanrı musâfiri g’aldım. (Németh 1996: 171)

Florina (Yunanistan):

iki katli, beş oda, üç çok geniş, salon biçimi. (Elçin 1964: 245)

2) ŋ > ng

Batı Rumeli ağızları üzerine çalışmalar yaparken yazı dilinde n’li olan bazı sözlerin içinde “ng” yapısı tespit edilmişti. Konu üzerine eğilince bu durumun daha bazı başka sözlerde de olduğu görülmüştü. Daha sonra bunların yapısında /ŋ/ sesi taşıdığı bilinen sözlerin bugünkü varyantları olduğu fark edilmişti.

Bu ses değişmesi, Türk dili tarihinde “nun-kef”li imlâyı ve diğer dillerden bazılarının telaffuzundaki durumları hatırlatır. Karahanlı döneminden beri Arap asıllı alfabeyle /ŋ/ sesinin imlâsında “nun-kef” (نك) tercihi, bu ses ile “ng”nin yakınlığını veya ilgisini gösterir. İngilizcede “ng” harfleriyle yazılan kelimelerin telaffuzunda /ŋ/ görülür; *sing* /siŋ/ vb.

Eski /ŋ/ sesinin “ng” şeklinde açıldığı örnekler, Batı Rumeli içinde yaygın olmamakla beraber görülmektedir. Kök veya gövdelerde, donuklaşmış sözlerde görülür. Ağız metinleri içinde yapılan taramalarda bu ses değişikliğine Karadağ ve Kosova’da rastlanmıştır.

Karadağ derlemelerinde *ang-* ‘an-’ (< aŋ-), *angla-* ‘anla-’ (< aŋla-), *dingle-* ‘dinle-’ (<< tŋla-), *dinglen-* ‘dinlen-’ (<< tŋla-), *songra* ‘sonra’ (< soŋra), *songradan* ‘sonradan’ (< soŋra) örnekleri tespit edilmiştir. Kosova’daki varlığını *ang-* ‘an-’ (< aŋ-), *beng* ‘ben, tendeki kabartı’ (< beŋ), *cengiz* ‘geniz’ (<< keŋiz), *dengit-* ‘devirmek’ (<< teŋit-), *dingle-* ‘dinle-’ (<< tŋla-), *engse* ‘ense’ (< eŋse), *süngi* ‘süngü’ (<< sŋüŋ), *yeng* ‘yen, kol yeni’ (< yeŋ), *yangıl-* ‘yanılmak, yanlışa kalkışmak’ (< yaŋıl-), *yeng-* ‘yen-’ (< yeŋ-) gibi isim ve fiillerden bildiğimiz örneklerden, bir kısmı metinlerden de belirlenmiştir.

Bu örneklerden bazılarının n’li varyantları da aynı yerde veya komşu yerleşim biriminde kullanılmaktadır. Söz konusu ikilik, güçlü yazı dili etkisi sebebiyle doğaldır. Taramalarımızla Karadağ ve Kosova’nın birkaç yerinden tespit edilen ve bilinen örneklerle beraber *ang-*, *angla-*, *bangır-*, *beng*, *cengiz*, *dengit-*, *dingle-*, *dinglen-*, *dingletir-*, *engse*, *songra*, *songradan*, *süngi*, *yangıl-*, *yeng*, *yeng-*, *yengil-* gibi isim ve fiillerle oluşan sözler de kullanılmaya devam etmektedir. Bulunan bütün örnekler aşağıda verilmiştir. Yukarıda belirtilen örneklerden bazılarının bölgede olduğunu bilsek de bunlar, taranan metinlerde geçmemiş, kayda alınmamışlardır. Kendisine özgü ve Batı Rumeli’de belli bir kolda görülen bir ses olayı olduğundan dolayı, tespit edilen bütün örnekler burada sunulmuştur.

ang- (< aŋ-)

Bar (Karadağ):

dün angdım, aha. angma beni. ama bir şey güzel ise anga. anga! sen anga. anga benim adımi. ili angma. (İğci 2018a)

Doburçan (Kosova):

o yar beni angmaz mi. (Hafiz 1985: 72)

Mamuşa (Kosova):

angarsen beni, angarım seni. (Hafiz 1985: 33)

angarsen beni, angarım seni. (Tunalıgil 1996: 48)

Prizren (Kosova):

biz kurti angdik, kurt kapi arkasında. (Hafız 1985: 34)

biz kurti angdik, kurt kapi arkasında. (Hasan 1997: 115)

angla- (< aŋla-)

Bar (Karadağ):

a ben açın anglamasın mu arkadaşlar, ben bu yokardan türkçe deym. (İğci 2018a)
angladım. (İğci 2018a)

bu bile ne anglay bu bügi. (İğci 2018a)

anda seni anglay ne bi şe. (İğci 2018a)

anglama. angladın i? (İğci 2018a)

ben anglamaym. (İğci 2018a)

anglamak, *ima ima*.¹ (İğci 2018a)

bu seriya çi bacarabiliy bile ne anglatırma. (İğci 2018a)

oñar bi şe ili biraz bacırmişler anglama. (İğci 2018a)

em bile çim istemiş da sülema, açın eşmiş ote em cörmüş çi çimse ga bacırmay
anglama. (İğci 2018a)

ben seyretmişim çi buni anglatırırım. (İğci 2018a)

aa ben bütün ümrümi sülemişim türke, a bi şe anglamaym ne buılar süley. (İğci
2018a)

anglama *ima*.² anglatırmak *ima*.³ anglatırmak; *nauçiti nekoga nešto*.⁴ anglamak.
(İğci 2018a)

bangır- (< baŋır-)

Vıçıtırın (Kosova):

üç hırsız kardaş evlerine cittikten sonra arap enişte cene bangıra bangıra aglmaya
başlar. (Hafız 1985: 242)

dingle- (<< tŋla-)

Bar (Karadağ):

ali dinglemey beni çimse. (İğci 2018a)

dingledik bücün türkiyay. (İğci 2018a)

baba ana demiş; dingleya, sülema. (İğci 2018a)

dinglemişik, korkmişik. (İğci 2018a)

dinglemiş ne demiş, onun anasi em babasi. (İğci 2018a)

dinglemişik çok bis, em imişik başka. (İğci 2018a)

oni dinglememiş çimse. (İğci 2018a)

1 Var var. (Karadağlıca)

2 Var. (Karadağlıca)

3 Var. (Karadağlıca)

4 Birisine bir şey öğretmek. (Karadağlıca)

dinglemek *ima*⁵. e *sad...*⁶ dinglemek ye *şuşati*⁷. ali dingleya. *isto to ye şuşati*⁸. dingley. (İğci 2018a)

a o imiş kuçuk em o dingley. (İğci 2018a)

biz, biZ ebet sülememisik oni ne ben dinglemişim aşa. (İğci 2018a)

dinglemek. dingletirmek *yes, uçiniti drugog da şuşa*⁹. (İğci 2018a)

dinglenmisik biras o yerde anda, prizren. (İğci 2018a)

yarisi sat mu var dinglenmek sâde. (İğci 2018a)

açın celiy evde dingleniy songra da. (İğci 2018a)

dinglenmek. ne işledin? biraz dinglendim. (İğci 2018a)

dinglenmek üsti. (İğci 2018a)

songra

Bar (Karadağ):

açın celiy evde dingleniy songra da. (İğci 2018a)

bile ne songra, bile ne olmuş, o da eşmemişler aşa. (İğci 2018a)

kavurturiysik akıtma; pa mu ataysik songradan yogurt em samusak. (İğci 2018a)

ondan songra ataysik et suyi. (İğci 2018a)

songra ga yazaysi nice isteysi. songra ga yapaysi ağda, şerbet. (İğci 2018a)

em ga aşlaysi songra. (İğci 2018a)

e o ne ka ti tutay ^{hamur}, songra bacariysi yapma na bulen avuç içi. (İğci 2018a)

ne içi bük zorle yanay songradan. (İğci 2018a)

üleden songra, denyize yıkanma. (İğci 2018a)

songra ta çi yürümiş, anda istemiş yürüma. (İğci 2018a)

songra cimiş o havray uzun; vençanitsay citma, koma niça. (İğci 2018a)

çikmasın songra baganlara dema mu bile... (İğci 2018a)

songra o ceçey bitevi. (İğci 2018a)

songra o içisi yapmışler. (İğci 2018a)

songradan üç, da üç oğlan... (İğci 2018a)

ben buni songradan eklerim. (İğci 2018a)

songradan buni etërim. (İğci 2018a)

neçkom celır, neçko celır ülen songra. (İğci 2018a)

a o imiş zerzeleden songra. (İğci 2018a)

songra, songra... (İğci 2018a)

pa cumartesiden songra cel evde, pazartesi sabâle yüriye cenem iş üsti. (İğci 2018a)

songra açın bacariyim, var şüçür er bi şe. (İğci 2018a)

ałtı ay songra satlanmışik bu evi. (İğci 2018a)

songra celırsık; songra. (İğci 2018a)

songra işledim burda bu nasıl, belediye, bar belediye. (İğci 2018a)

5 Var. (Karadağlıca)

6 E şimdi... (Karadağlıca)

7 Dinlemektir. (Karadağlıca)

8 Aynı, bu da dinlemektir. (Karadağlıca)

9 Evet, başkasına dinlemeyi yaptırmak. (Karadağlıca)

songra sa gı. ne znam zašto ye to. sa gı gı.¹⁰ songra. (İğci 2018a)

süngi (<< süñüg)

Prizren (Kosova):

süngilerlen sokaklarda varoş rayasi (Hafız 1985: 102)

yangıl-/yanglış (<< yañıl-)

Bar (Karadağ):

vali ole ili sam yanglış. (İğci 2018a)

vali ole ili sam yanglış. yangılmak. yanglış. (İğci 2018a)

Prizren (Kosova):

yangılırsın. (Hafız 1985: 189)

yeng- (< yeñ-)

Prizren (Kosova):

çüpeklen cüreşma, yengersen da üstüni çirletırır. (Hafız 1985: 45)

bu çocoga hucum ederlar fakat çocuk cenek bunlari yenger. (Hafız 1985: 190)

hep yengmiş, memleçedini dâ çok cenişletırmiş. (Hafız 1985: 194)

ema ne zaman eşyalarını ciyeymiş oni yengen çimse yog imiş. (Hafız 1985: 219)

çim yenger cüzlerini çikarsın. (Hafız 1985: 220)

şā ismayl üç çeret yengey ema cüzlerini çikaramay babasının. (Hafız 1985: 220)

baba ben seni üç çeret yengdim, cüzlerini çikarmadım. (Hafız 1985: 220)

çarşışmaga çikmişlar ve şā ismayl arapüzenciy yengmiş. (Hafız 1985: 221)

düşünmiş çi “dura bi çaret ben yengilim bakaym o benim çikaracak mi cüzlerimi? (Hafız 1985: 220)

yengili hem babasi birden çikari. (Hafız 1985: 220)

3) ŋ > nk

Asli /ŋ/ sesinin “ng” olarak açılmasına örnekler verilmişti. Eski sesin “ng” olarak açılmasından sonra, kelime veya hece sonunda yaşanan bir ötümsüzleşmeyle “nk” şekli oluşmuştur. ŋ > ng ses değişmesinin bir varyantı olarak da sayılabilecek bu değişme, bütün tarzları görmek adına ayrıca alınmıştır. *Enkse* ‘ense’ (<< eñse), *benk* “ben, tendeki kabartı” (<< beñ), *denk* (<< teñ) örneklerinde /g/ yerine, bunun ötümsüz karşılığı olan /k/ telaffuzu ortaya çıkmıştır. Son örnek yazı dilinde de görülür. Sesin değişim aşamaları şöyle olabilir: eñse > engse > enkse ‘ense’, teñ >> deng > denk.

Bu ses olayındaki *enkse*, *benk*, *denk* örneklerine Kosova ve Makedonya’da rastlanmıştır. Örneklerden *denk* kelimesi, metinlerde ünlüyle başlayan ek alınca g’li olmuş, son ses ötümlüleşmiştir. Ancak, kelimenin yalın hâlinin *denk* olduğu malumdur ve bu örneğin, aşağıdaki yerlerin dışında da görülme ihtimali vardır. Kelime, metinlere pek yansımamıştır. Tespit edilen bütün örnekler aşağıda sunulmuştur.

10 G ile. Bunun neden olduğunu biliyorum. G ile, g. (Karadağlıca)

benk (<< beη)

Prizren (Kosova):

çifte benk yanakta. (Hafız 1985: 64)**denk (<< teη)**

Prizren (Kosova):

daul biler misin ne der: Dan dan dan, dan dan dan; dengi dengine, rengi rengine. (Hasan 1997: 42)

Resne (Makedonya):

dengi dengini bulur. (Hasan 1997: 43)benım babam yapardı denkleri, rametli. (Ahmed 2004: 284)**enkse (<< eηse)**

Prizren (Kosova):

enkseinde pogaça pişmek. (Hafız 1985: 36)enkseinde pogaça pişmek. (Hasan 1997: 133)enkseşi halva kokmak. (Hafız 1985: 36)enkseşi halva kokmak. (Hasan 1997: 133)**4) η > m**

Türkiye Türkçesi yazı dilinde de görülen ses değişikliklerinden biridir. Belli kelimelerde karşılaşılır. Yazı dilinde de olması, tarihî metinlerdeki varlığıyla beraber bize, bu ses değişmesinin diğerlerinden daha eski olabileceğini düşündürmektedir. Yaygın olan η > n değişmesi gibi genel geçer olmamakla beraber, söz konusu η > m değişmesi de birinci teklik ve çokluk zamir çekimlerinde ve belirtilen kelimelerde düzenlidir. Düzenli olarak görüldüğü için aşağıda sadece her seçeneği yansıtan örnekler verilmiş, taranmış olsa da aşırı örnek kalabalığından kaçınılmıştır.

Bu ses değişmesine ait *cümlek/gümlek/gömlek*, *domuz/domus/domoz* ve birinci teklik ve çokluk ilgi eki (*benım*, *bizım*) örneklerine Bulgaristan, Karadağ, Kosova, Makedonya ve Yunanistan'da rastlanmıştır. Metinlerde her yer için bütün örneklerle rastlanmasa da, bu örneklerin Batı Rumeli genelinde yaşadığı söylenebilir.

Birinci Teklik ve Çokluk İlgi Ekinde (<< {+ıη}) Bar (Karadağ):a benım kızlar yürümüşler buradan bosnaya. (İğci 2018a)anga benım adımı. (İğci 2018a)arnaut bizım komşidir. (İğci 2018a)şindi biz başlamışık unutma bizım adetleri. (İğci 2018a)Doburçan (Kosova):keçiler bizımdırlar. (Hafız 1985: 246)nerde benım üçüzlerım? (Hafız 1985: 247)İpek (Kosova):

benim yarım yememiş. (Haydar 1984: 112)
herçezon yari cençto. / benom biraz yaşlıdo. (Krasniç 1986: 117)

Mamuşa (Kosova):

benim yarım bi tene. (Hafız 1985: 54)

Mitroviça (Kosova):

a benim bāhtli yarım. (Hafız 1985: 54)

Priştine (Kosova):

banım hatun pek zayıf. (Hafız 1985: 29)

herçezim canı can, benim (birinin) patlican. (Hafız 1985: 37)

bu dag bizim dağımız. (Yusuf 1975: 104)

Prizren (Kosova):

cel benim ela cüzlüm aplatma beni. (Beksaç 1981: 155, 155, 155)

bizim hayat sarsıldı. (Hafız 1985: 19)

Vıçıtırın (Kosova):

uliceler cene atardı banım abeyim bizi sabilari ünümüze. (İğci 2010: 143)

korkma benimle hade, benimle. (Abdurrahman 1984: 113)

bizim o teçe etrafı imiş mezarlık. (İğci 2010: 139)

bizimçi, çocukluğumuzun hayati, onlar heyal. (İğci 2010: 141)

Yanova (Kosova):

banım kaldı tumbucak. (Hafız 1985: 64)

Aşağı Baniça (Makedonya):

bizim biberler ne ektik bausus bizim biberler bozuldi hepten. (İbrahim 1997: 111)

Çarev Dvor (Makedonya):

buraya benim yedi kardaşım var... (Katona 1969: 96)

manda benem dir¹¹, şayım tutti mandani. (Katona 1969: 96)

Dinler (Makedonya):

benim (Eckman 1960: 193)

bizim (Eckman 1960: 199)

Gostivar (Makedonya):

benim için hava hoş. (Hasan 1997: 111)

Kumanova (Makedonya):

hade kuzum, sen bana dedim k'i: benim bir babam var. (Eckman 1962: 131)

11 Metinde *bānām dēr* /benem dir/ yazılmıştır. *bānām* örneğinin ikinci sesi hatalı kayıt olabilir.

siz_mi_dāyım benimlen alay edersinıs. (Eckman 1962: 133)
adam, al bizim çocuğı hem oni, g'id_g'öl k'endarında... (Eckman 1962: 128)

Ohri (Makedonya):

benim bir efendım var. (Kakuk 1972: 253)
sen geleşen benemlen, ben davaya gideyim senenlen. (Kakuk 1972: 264)
bızımkiler de. (Ahmed 2004: 303)

Resne (Makedonya):

ep o kırk kişıye anam benim yapardi yemegi. (Ahmed 2004: 313)
odada iki kırevet var idi bizim, bir kırevet bu taraf... (Ahmed 2004: 273)
bızımle gelin geldi. (Ahmed 2004: 282)

Struga (Makedonya):

sen benımsın işalla (Kakuk 1972: 255)
alemın günü gününe yoktur ekmeğleri yesınlar, a bızım on bir ay için idaremez var.
(Ahmed 2004: 262)

Üsküp (Makedonya):

bülbül uçmuş konmuş bizim avluya¹² (Engüllü 1969: 71)
bü_yer benim, hepisi. (Katona 1969: 95)

Vrapçište (Makedonya):

benim çocuklugumda ne zaman işe başl'adım, dede hayatta idi babam hayatta idi.
(İbrahim 1997: 122)
giderler kadia, kadi efendi derler, bu erif bizim muşkay çalmıştır. (İbrahim 1997: 124)

Yukarı Baniça (Makedonya):

bizim küvden stanbola ne gitmişler çoğ var, baygi var. (İbrahim 1997: 174)
benim vaktimda elli sene eveli bunlar imiştir. (İbrahim 1997: 176)

Zdunye (Makedonya):

e aman bizim var idi bir amica burda şuto, şuto, karisile beraber idi maksımle.
(İbrahim 1997: 112)
hı demiş, te risk benim, buldum riskimi. (İbrahim 1997: 116)

Köstendil (Bulgaristan):

çocuk_ta söyley ona "benim bir kiskardaşım var..." (Kakuk 1961: 333)

Montana (Kutluviçe) (Bulgaristan):

ninem benim sandığımı açmasın (Kakuk 1961: 359)
babasi demiş "e be kızım biz fukarayız, bizim çorbamızı bakacak_mi bir padişā
oglı?". (Kakuk 1961: 370)

12 Cümle, Üsküp ağzını tam yansıtmaz. Yazı diline çekilen bu cümle, örnek kılığı sebebiyle alınmıştır.

Vidin (Bulgaristan):
çunki oyle, git, bir daha benim ewl'adım dēlsın. (Németh 1996: 128)
şindi bızım ipımız, ikisini yiyâlım, ikisini bir eşek parasi tōplayalım. (Németh 1996: 128)

Florina (Yunanistan):
bızım memlekette kapi arkasına konan mandala “bülçük” derler. (Elçin 1964: 252)

cömlek/cümlek (<< köñlek)

Bar (Karadağ):
em açındır lazım anci cömlek... (İğci 2018a)
pa yelek, pa cömlek... (İğci 2018a)

Gilan (Kosova):
çeten cümlek diçerım. (Hafız 1985: 76)
celsın annem soysun kanli cümlegi. (Hafız 1985: 104)

İpek (Kosova):
uzun cümlek çeten ensoz. (Krasniç 1986: 118)

Mitroviça (Kosova):
çeten cümlek mez meli. (Hafız 1985: 61)

Priştine (Kosova):
ipek cümlek buz cibi. (Tunuzlu 1984: 103)

Prizren (Kosova):
aşk dedikleri ateşten bir cümlektir. (Hafız 1985: 98)

Vıçitırım (Kosova):
çeten cümlek cimedım. (Hafız 1985: 61)

domuz/domoz/domus (<< toñuz)

Bar (Karadağ):
domus, e ya biZ da deysık domus, say unuttum. (İğci 2018a)
guriç; domus. (İğci 2018a)

Mamuşa (Kosova):
zencinin domuzi (şeytani) dogurur. (Hasan 1997: 86)

Priştine (Kosova):
en cüzel armudi domuzlar yer. (Hasan 1997: 47)

Prizren (Kosova):
domozdan bir kıl çıkarmak çardır. (Hasan 1997: 44)

Gostivar (Makedonya):

çak geçesin küpriyi, hem domuza dayo deycesin. (Hasan 1997: 38)

Kocacık (Makedonya):

eski düşman dost olmaz, domuz derisi post olmaz. (Hasan 1997: 49)

Koçana (Makedonya):

küpri geçinceye kadar domuza dai deeceksin. (Hasan 1997: 67)

Manastır (Makedonya):

g' aurdan dost, domuzdan post olmaz. (Hasan 1997: 51)

Vrapçište (Makedonya):

em der, ne aptın der o domuzi, a kestın? (İbrahim 1997: 128)

Montana (Kuthuviçe) (Bulgaristan):

ah ne güzel domuzun kızı, / yakti yandirdi bizi. (Kakuk 1961: 361)

gömlek/gömlek/gümlük (<< köşlek)

Manastır (Makedonya):

dādan ener putacık, gömlē yok, gök'i açık; maymundur (Katona 1969: 102)

Vrapçište (Makedonya):

kıs açın idi veril'i, yapardi çeis kıvraklar, gümleklar, mendiller tentenē, serirdi, dikerdi çak gelsin almaga yakın. (İbrahim 1997: 160)

Köstendil (Bulgaristan):

tutacagız bir touşan, keseceğiz, gömlegini onun kanında bulaycagız... (Kakuk 1961:328)

Montana (Kuthuviçe) (Bulgaristan):

duarlara em tavana don, gömlek, çevre, kese, mendil, peşkiller işli klabudannen sereyler. (Kakuk 1961: 357)

Vidin (Bulgaristan):

evel vaqıtta bir gömlek veriydiler... (Németh 1996: 235)

Florina (Yunanistan):

kaynatā, gömlek, don, hāli, çorap, mintanlık; kaynanā, gömlek, don, aanterılık, ürti, çorap, şāmi; güvīya, don gömlek, uçkur, çevre, mintanlık, yüzük, mendil. (Elçin 1964: 245)

5) η > yn

Saha içinde istisnai ama ilginç sayılabilecek bu ses değişmesinde, bir çeşit ses açılması söz konusudur. Batı Rumeli içinde Karadağ, Kosova ve Bulgaristan'da *çeyne* "çene" (<< çene), *deyniz* "deniz" (<< teñiz), *uyn* "ön" (<< öñ) örnekleriyle tespit edilmiştir: Görüldüğü bölgede, örneklerin yalnızca n'li varyantları da bulunur. Bunda yazı dilinin etkisi düşünülebilir.

Gyula Németh, meşhur makalesinin bir yerinde η > yn değişmesine "*ön-sözcüğünün kimi yerlerde öyn- biçiminde yaşadığını da anmadan geçmeyeceğim; Vidin'de (un-, uyn-)*" diyerek kısaca değinmiştir (Németh 1983: 159). Anılan Vidin, bizim örnek yerlerimiz arasında vardır. Tespit edilen bütün örnekler aşağıda yansıtılmıştır.

çeyne (<< çene)

Bar (Karadağ):

çeyne, bu em a bu em bütün bu çeyne. çeyne. çeyne po. (İğci 2018a)

Vidin (Bulgaristan):

ğara bezemedən ne oğusun, dayreye çorken bilsın ne oğusun, çeynesi, bir şeyi, gemigi ağırırse, çeyne gemiğinnen il'açlar ne oğusun... (Németh 1996: 252)

...erkek ise çevre, zenne ise oyali çember, urterler yuzune, bağlarler çeynesine... (Németh 1996: 268)

çeynesinden alan çemberi ya çevreyi başlıklarına bağlarler. (Németh 1996: 268)

deyniz (<< teñiz)

Mamuşa (Kosova):

deynizde vapor ceçer. (Tunalıgil 1996: 49)

Prizren (Kosova):

içi deynizim ortasında bi dag var. (Hafız 1985: 26)

deynizi yara yara / kız ben seni alacam (Hafız 1985: 86)

bir taş attım deynize (Hafız 1985: 88)

deynizde kalabalık. (Hafız 1985: 88)

bi cün da begın ilk karısı aray beg bunları çüversım deynize yıkanma. (Hafız 1985: 200)

haçın cideylar deynizm çenarına, bunun ortagi fuladi buni deynize. (Hafız 1985: 200)

o da düveri deynizi. (Hafız 1985: 200)

haçın cideylar deynize, çağırı. (Hafız 1985: 200)

bu binay deynizim ortasına cütürün. (Hafız 1985: 213)

araplar da alılar o binay cütürilar deynizim ortasına. (Hafız 1985: 213)

cidey cidey, cüri deynizde bi ev. (Hafız 1985: 213)

hade cidam bi deynis çenarında yatam. (Hafız 1985: 232)

bu akşam yatırsek, bi türlü atabilirsek bu çeli deynize. (Hafız 1985: 232)

Yanova (Kosova):

bir taş attım deynize. (Hafız 1985: 59)

düşti deyniz dibine. (Hafız 1985: 59)

uyn (<< öñ)

Vidin (Bulgaristan):

gecenin bir vakti olur, baksa beygiri uynunde, baksa çok g'üzal bir çocuk olur. (Németh 1996: 131)

gider kıs mufti konağının uynune. (Németh 1996: 142)

kapı uynunde gözleri ağıriry bir kadın var, elinde bir yumak var, yavaş-yavaş saray. (Németh 1996: 145)

kapı uynunde çeşme var-dır. (Németh 1996: 145)

kapı uynunde seni bekley-idi, bilmem ne oldu. (Németh 1996: 148)

natır gittse, doğru bu kızın uynune. (Németh 1996: 159)

baksa, bir ekmekçi furunu uynune ener. (Németh 1996: 172)

onların evinin uyni bir meydanlık imiş... (Németh 1996: 179)

ağşama asker dağıldıktan sora, çadır altında namas kılariken git, geç uynunden onun. (Németh 1996: 179)

ağşam olur, g'üzal giyinır kız, gider, bu zābidın uynunden kılariken geçer, g'alır eve. (Németh 1996: 179)

yengesi sorar, "geştin-mi? geştım uynunden g'aldım. (Németh 1996: 179)

ağşam yattısiyi kılariken, benim bir kız uynune g'aldı. (Németh 1996: 179)

uynunden geçerken zābit bir parçe keser etegından (Németh 1996: 179)

imamın kapisi uynunde bağırır kıs: "gül satarım". (Németh 1996: 183)

kız eline alır iki-uç gül, güturur karşıda kim istemiş, sepet kalır imamın uynunde. (Németh 1996: 183)

mağsımı getirmesiyle pādışahın uynune kor. (Németh 1996: 188)

çocuk alır inegi, gider kşaplık uynune. (Németh 1996: 190)

bekler bir as, alır eşegi, gider kşapların uynune, durur orada. (Németh 1996: 190)

baksa, onların evinin uynunde bütün ālem toplanmış... (Németh 1996: 194)

kocasına benim elbiselerimi giydirmiş, mekeme uynunden geçey. (Németh 1996: 197)

...ağşam olanda bir auç kepek veriylr uynune, vuriylr götume bir sopa, kıovayler soğağa. (Németh 1996: 198)

çoban baksa uynunde, sayı, taş arasında tilkinin kıuyruğı kalmış, çoban çeker kıuyruğundan tilkiyi, vurur yere. (Németh 1996: 199)

eve getirırken bir efendi çıkar bu hayduğun uynune. (Németh 1996: 200)

kale kaleye karşı / kalenin uyni çarşı. (Németh 1996: 204)

oturdum uynune / uydurdum deliğine. (Németh 1996: 216)

ev ardında şip-şip / ev uynunde şip-şip. (Németh 1996: 217)

kız oturur, hocasının uynune rahle başına, okur bir āyet o ālem içinde. (Németh 1996: 222)

bir adım aşırı alır kıs çomleğini uynune... (Németh 1996: 229)

bir büyük halka olurler, çepe-çevre, her kes çomleği uynunde. (Németh 1996: 229)

soruci kıs g'alır birının uynune, sorar. (Németh 1996: 229)

doğrı kaynananın uynune getirirler, kaynananın elini uper. (Németh 1996: 235)

sora vakti olan çinilerle yemiş korler her kesin uynune. (Németh 1996: 235)

açarler gelinin duvağını, doğrı kolundan tutup kaynananın uynune gütururler. (Németh 1996: 241)

ışidırlar, yattısı okurken ayağının parmakları arasında yanan mumları kıza düşek yaptınnen biri başı ucunda yakarlar, birini güveginin uynune korler. (Németh 1996: 243)

koçının uynunde rāle gider. (Németh 1996: 246)

...istërse bayram için bir güzâl tatlı, bi şey yapmış-ise bir çiniylen getirir ağasının uynune, der ağasına. (Németh 1996: 255)

kendi uynune sayar. (Németh 1996: 259)

dēl-ki para için, çocuğı uynnerından ayırmassınner deye. (Németh 1996: 269)

6) η > ny

Bu ses değışmesi, biraz önce belirtilen η > yn değışmesinin benzeri, onun farklı bir varyantı gibidir. Bölgenin sadece Karadağ kesiminde *denyiz/denyis* “deniz” (<< teñiz) kelimesinde rastlanmıştır. Karadağ’daki örneğın, Batı Rumeli’de aynı zamanda η > yn değışmesi yaşayan varyantı da tespit edilip yukarıda gösterilmiştir.

denyiz (<< teñiz)

Bar (Karadağ):

denyiz. (*Konuşur heceliyor:*) de nyi zı. (İğci 2018a)

denyis; denyis. (İğci 2018a)

denyiz. (İğci 2018a)

den²iz balığı. (İğci 2018a)

üleden songra, denyize yıkanma. (İğci 2018a)

denyiz içinden çıkaysi bile anda. (İğci 2018a)

7) η > g

Batı Rumeli’de sınırlı bir yer ve örneğe sahip bu ses değışmesi *üg* ‘ön’ (<< öñ) kelimesinde tespit edilmiştir. İlgili kelime, bir karakteristik değışme olarak ö > ü ses olayını da yaşamıştır. Bulunduğı saha Karadağ’dır. Kaydedilen örnekler aşağıdaki gibidir:

üg (<< öñ)

Bar (Karadağ):

ügüme, ügümde, *napred*¹³ ügümde. (İğci 2018a)

benım ügüme, ügüme. benım ügüme... ügüme ya. (İğci 2018a)

8) η > Ø

Asli /η/ sesinin düştüğü bu ses olayı, Batı Rumeli’de ve aslında genel olarak Türk dilinde kullanım sıklığı yüksek olan bir kelimedede görülür. *Sora* “sonra” ve ondan genişleyen *soram*, *sorami*, *soradan* varyantları, Batı Rumeli’nin tamamında tek tip oluşturmaya da yaygın bir kullanıma sahiptir. Bunun yanında, kelimenin *sona*, *sorna* ve *sonra* varyantları da tespit edilmiştir. Bunlara bir de makalede ayrıntıyla incelediğimiz *songra* varyantı eklenir.

13 İleri; öne. (*Karadağlıca*)

Ses olayı yaşayan “sora”, bölgede emir-istek çekimiyle kurulan *sora* “(sen) sor” (< sor a!) yapısıyla karıştırılmamalıdır. Örnekler Bulgaristan, Kosova, Makedonya ve Sırbistan metinlerinde bulunmuştur. Çok sık kullanılan bu kelimenin örnekleri için çeşitli yerlerden birkaç örnek aşağıda sunulmuştur.

sora (<< soŋra)

Doburçan (Kosova):

ne vakit istersin uçasin, bin bu posteçiye sora uçarsın... (Hafız 1985: 210)

şimdi oni çeselim, sora arabayla odunları yolarsık satarsık. (Hafız 1985: 227)

Mamuşa (Kosova):

arayacaksınız, tarayacaksınız açın bulursunuz sora evime celirsiniz. (Tunalıgil 1996: 53)

sora biraz düşünmüş em demiş. (Tunalıgil 1996: 56)

Mitroviça (Kosova):

...o tougi birer momoroz tanesiyle kırk cün besleniz; kırk cünden sora çığırın beni. (Hafız 1985: 195)

bu yer altına cirmiş, sora bağırmiş çeksınlar, ama kardaşları duymamişlar. (Hafız 1985: 223)

Priştine (Kosova):

kırk cün sora padişanın çocugi colur. (Hafız 1985: 206)

sora kâveye cidey. (Hafız 1985: 224)

Prizren (Kosova):

sen derey ceç hem karşı yakada cizlen, sora ben celırım. (Hafız 1985: 203)

sora kız kapıları açmış. (Hafız 1985: 220; Hafız 1980: 117)

Vıçıtırın (Kosova):

başka bi soram olurdi toplantılar. (İğci 2010: 154)

...anasını kucaklar, hoş beşten sora anası sorar. (Abdurrahman 1984: 114)

Gostivar (Makedonya):

aglamaktan sora gülmek, gülmekten sora ağlamak. (Hasan 1997: 27)

soradan gürme, dinden dünme. (Hasan 1997: 77)

Kanatlar (Makedonya):

sora kalan belâa kalır. (Hasan 1997: 77)

Ohri (Makedonya):

sora var karabey mallesi. (Ahmed 2004: 295)

yedikten sora çapi kaçılır. (Ahmed 2004: 330)

Resne (Makedonya):

em o aynı, iki aydan sora. (Ahmed 2004: 269)

bunlar sora kazanmış nası ün, bizim ocaya çıktı bir_şe. (Ahmed 2004: 291)

Struga (Makedonya):

peşin düğim bu qarabiberi, sora ałım havani. (Ahmed 2004: 262)

sora yumurtaıı yemekler, loğumlar, tarana, şolbireğler... (Ahmed 2004: 324)

Üsküp (Makedonya):

ben üldükten sora isterse dünya batsın. (Hasan 1997: 33)

Vrapçište (Makedonya):

tütün ekılır hıdırlezden sora. (İbrahim 1997: 122)

e sora açın gider o yokarisına, salır difler, meğkalar; salır buni yesın. (İbrahim 1997: 130)

Yukarı Baniça (Makedonya):

ondan sora yürürke burdan üsküb'e gidilmiştir. (İbrahim 1997: 170-171)

as imiştir ama en ilk imiştir yokari bayntsa, soradandır aše bayntsa. (İbrahim 1997: 173)

Zdunye (Makedonya):

eh soradan aldiler, yoladiler te üte o çairlarda üte kerim aconun çairına dersik bis ütee. (İbrahim 1997: 112)

em sora yaptım iki ay peşin saldı o sora beni. (İbrahim 1997: 113)

Köstendil (Bulgaristan):

ęşte sora yarındasi sagalıy beg, gene gidey kıza takılsın... (Kakuk 1961: 323)

sora gelini çıkaracaklar alaya. (Kakuk 1961: 345)

Montana (*Kutluviçe*) (Bulgaristan):

ondan sora azıcık serpeysin sucas, ısladıysın bogday... (Kakuk 1961: 358)

sora padiša dey "ade koyun bu öküzi bir arabaya, atın bir daga". (Kakuk 1961: 368)

Vidin (Bulgaristan):

şabuğlarını kısrı atın var-ise oná verırsın, ondán sora alla^h bir erkek evlat verecek sana. (Németh 1996: 125)

sora heleysadan getirirler çocukları, şorler sunnet duşegıne. (Németh 1996: 232)

Preşova (Sırbistan):

hiç kimsenin kötüsün alma, sora o sana yavaş yavaş çıkar. (Hasan 1997: 143)

Sonuç

Bugün Batı Rumeli bölgesinde konuşulan Türk ağızlarında, Türk dilinin eski /ŋ/ sesi genel olarak /n/ sesine dönüşmüştür. Bu durum bölge için ana karakteri oluşturur. Batı Rumeli ağızları bu konuda yazı diliyle aynı özelliği taşıır.

Anılan ses değişmesi, geçen yüzyılın da öncesinde gerçekleşmiş olmalıdır. Sahadaki durumların anlatıldığı yukarıdaki bölümde belirtildiği üzere, Batı Rumeli'de

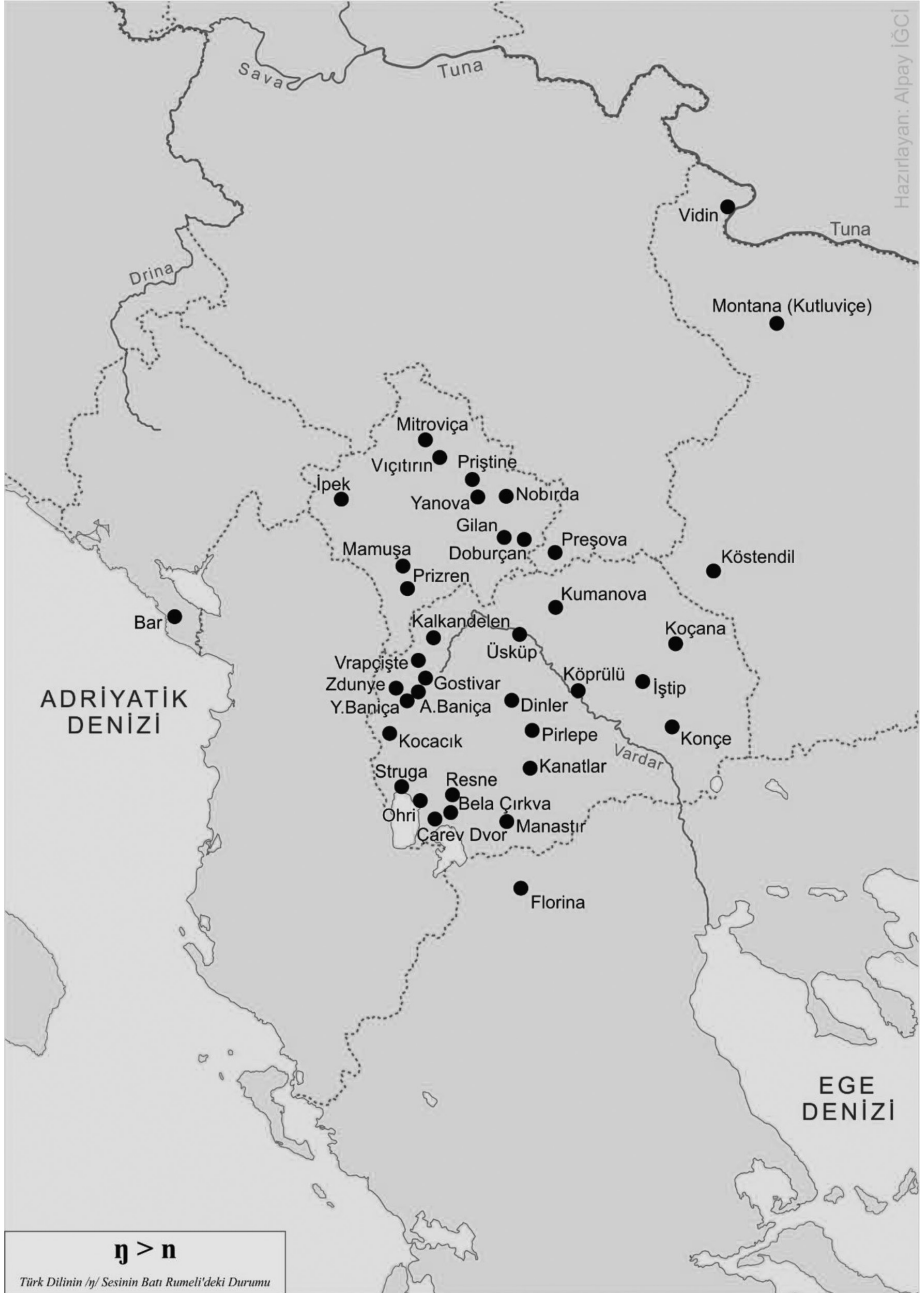
/ŋ/ sesinin yaygın olarak /n/ hâlini alışı XVII. yüzyıla kadar geri götürebiliriz. Osmanlı alfabesi, klasik imlası sebebiyle tarihî telaffuzu tam olarak yansıtmamıştır. Ancak, Osmanlı alfabesiyle yazılmakla beraber, ayrıntılı imlâsından ötürü, Evliya Çelebi Seyahatnamesi $\eta > n$ değişmesinin telaffuzdaki durumunu yazıda yansıtmıştır. Burada “sağır kef” veya “kef “ harfi yerine “nun” harfi kullanılmıştır. Bu ayrıntılı Osmanlı harfli imlâya, transkripsiyon metinlerinden de destekleyici örnekler vardır.

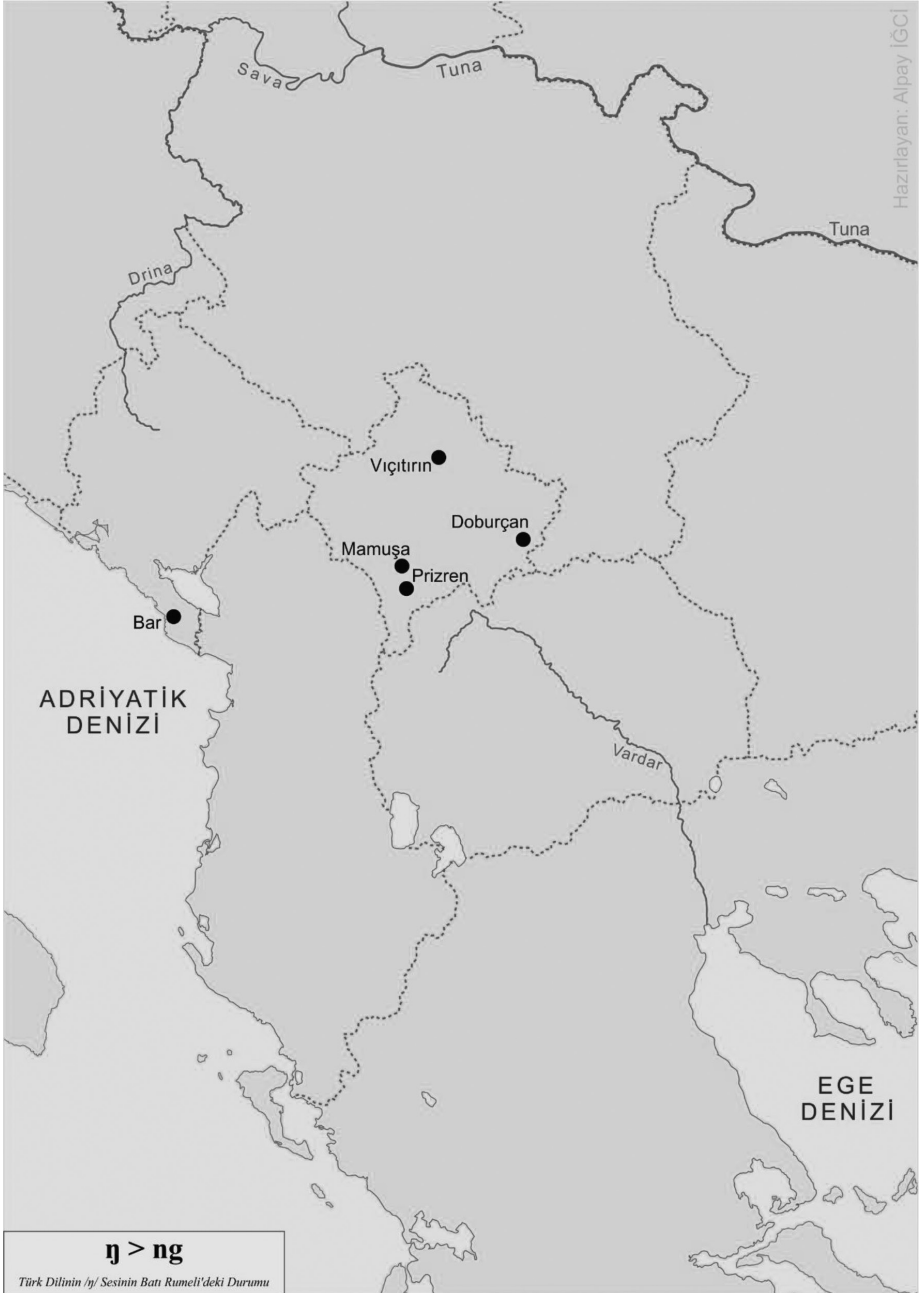
Burada tarihî ağzlar gözüyle, Seyâhatnâme’den yansıyan Batı Rumeli telaffuzu görülmüştür. XVII. yüzyılda standart Osmanlı Türkçesinde kef (veya sağır kef) ile yazılan /ŋ/ sesinin, telaffuzda var olup olmadığına ayrıca eğilmek gereklidir. Yaygın /ŋ/ > /n/ değişmesinin XVI. yüzyıl ve öncesindeki durumu da bu yönde yapılacak çalışmalarla tespit edilebilir.

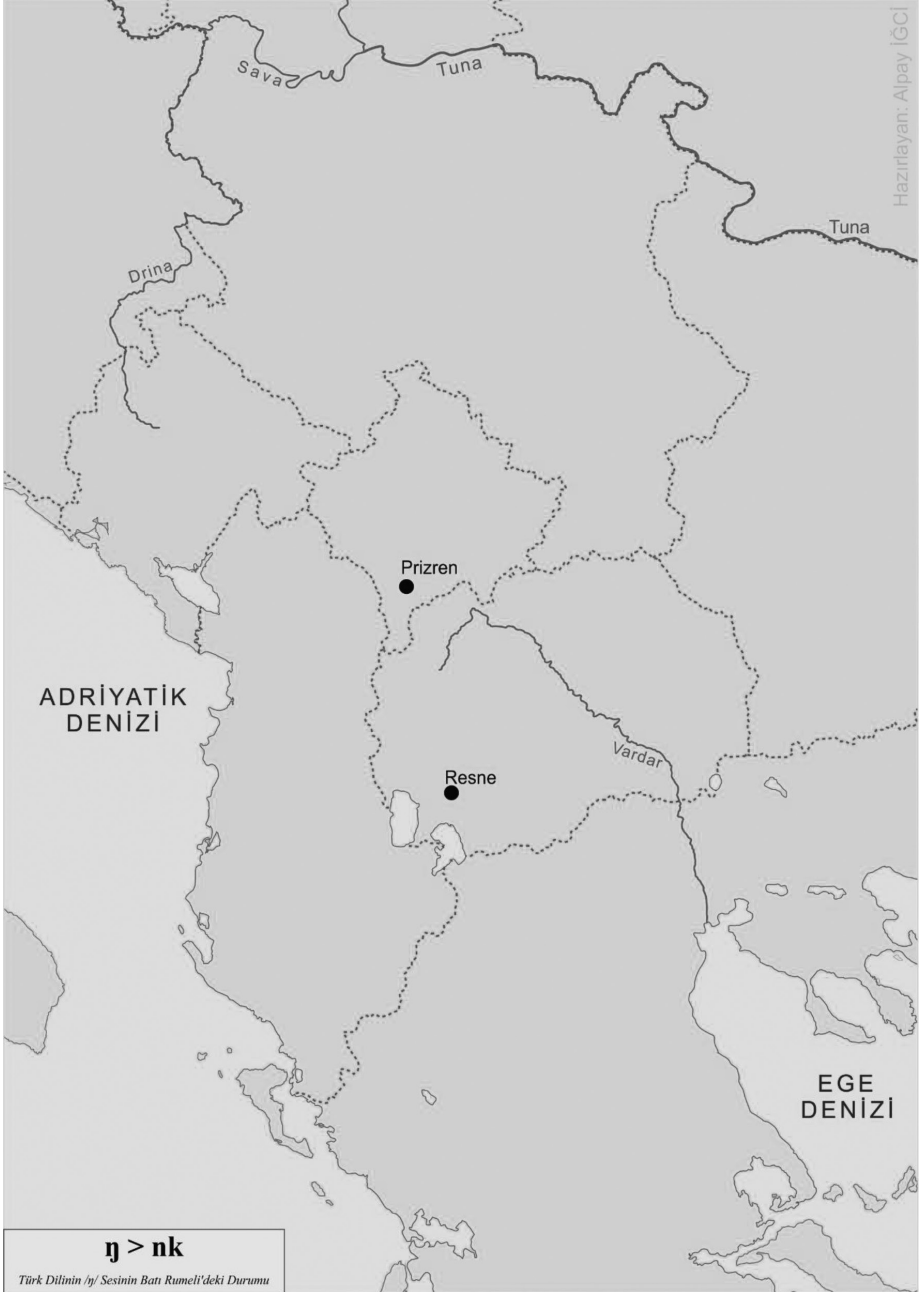
Karakteristik $\eta > n$ ses değişmesi dışında, Batı Rumeli’de $\eta > ng$, $\eta > nk$, $\eta > m$, $\eta > yn$, $\eta > ny$, $\eta > g$, $\eta > \emptyset$ ses olayları görülmüştür. Bu değişmelerden bazıları bölgede daha geniş bir alanı, bazıları daha dar bir alanı kapsar. İçlerinden $\eta > n$ olayının yazı dili için de karakteristik olduğu söylenmişti. Öteki $\eta > m$ ve $\eta > nk$ olayları da yazı dilinde vardır. Bunlardan $\eta > m$, eski bir miras olarak, tıpkı anılan ağzlar gibi, yazı dilinde ayrı bir belirleyicidir.

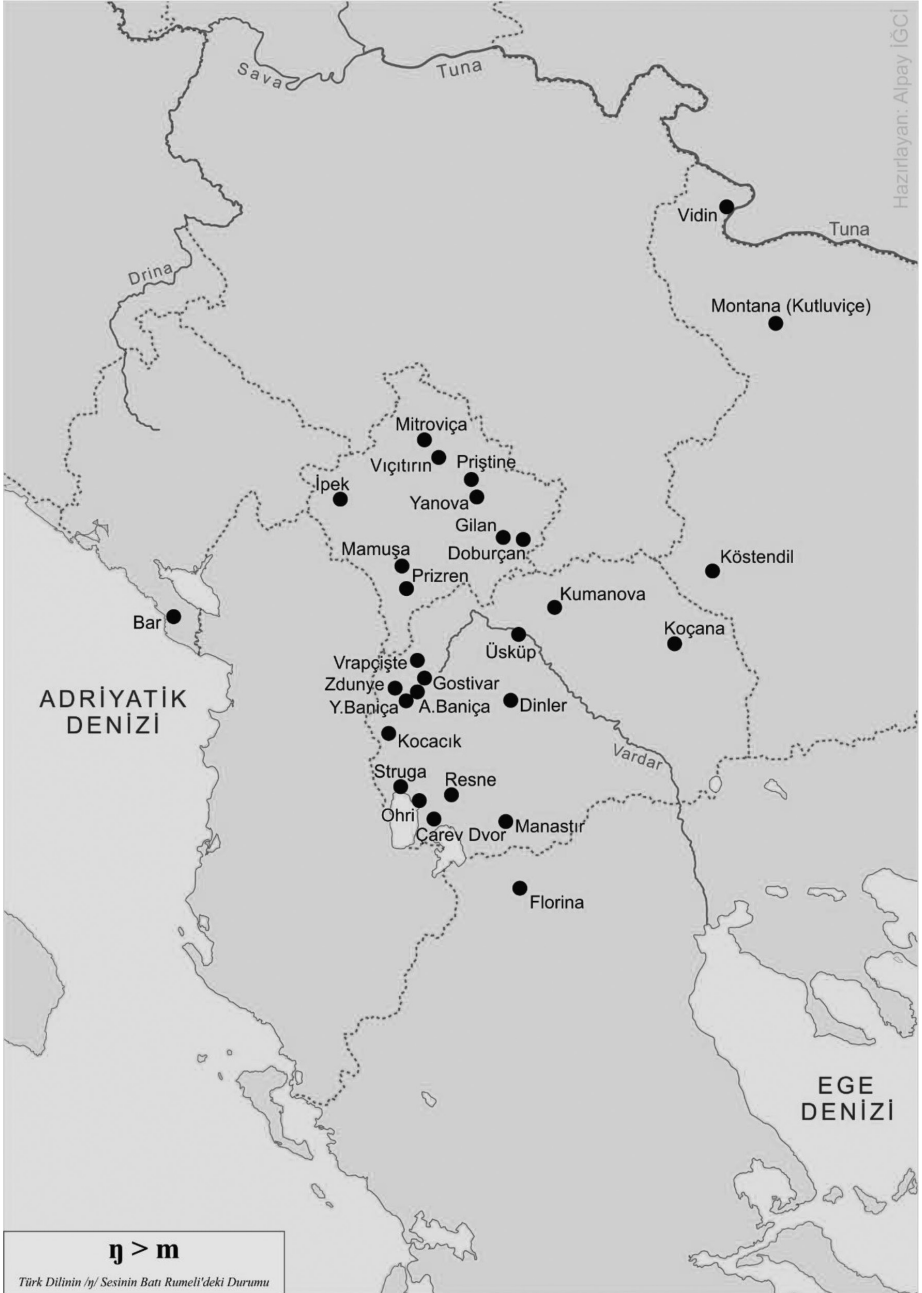
Asli /ŋ/ sesinin ağız bölgesindeki durumları için, çalışmalardaki metinlerin yansıttıkları, aynı zamanda bu çalışmanın da görüş alanındadır. Dolayısıyla metinlere yansımayan bir ses değişikliği veya farklı bir kelimenin Batı Rumeli’de kullanılma ihtimali olabilir. Bunun yanında, taranan yerler, Batı Rumeli’deki dağılımı ve /ŋ/ sesinin bugünkü durumlarını yeterince yansıttığı da söylenebilir. Herhangi bir yerleşkenin yanındaki kasaba veya köyün veri olarak eklenmesi, yeni bir ses değişmesi veya yeni bir karakteristik kazandırmadığı sürece, bir ilave olmanın ötesine geçmeyecektir.

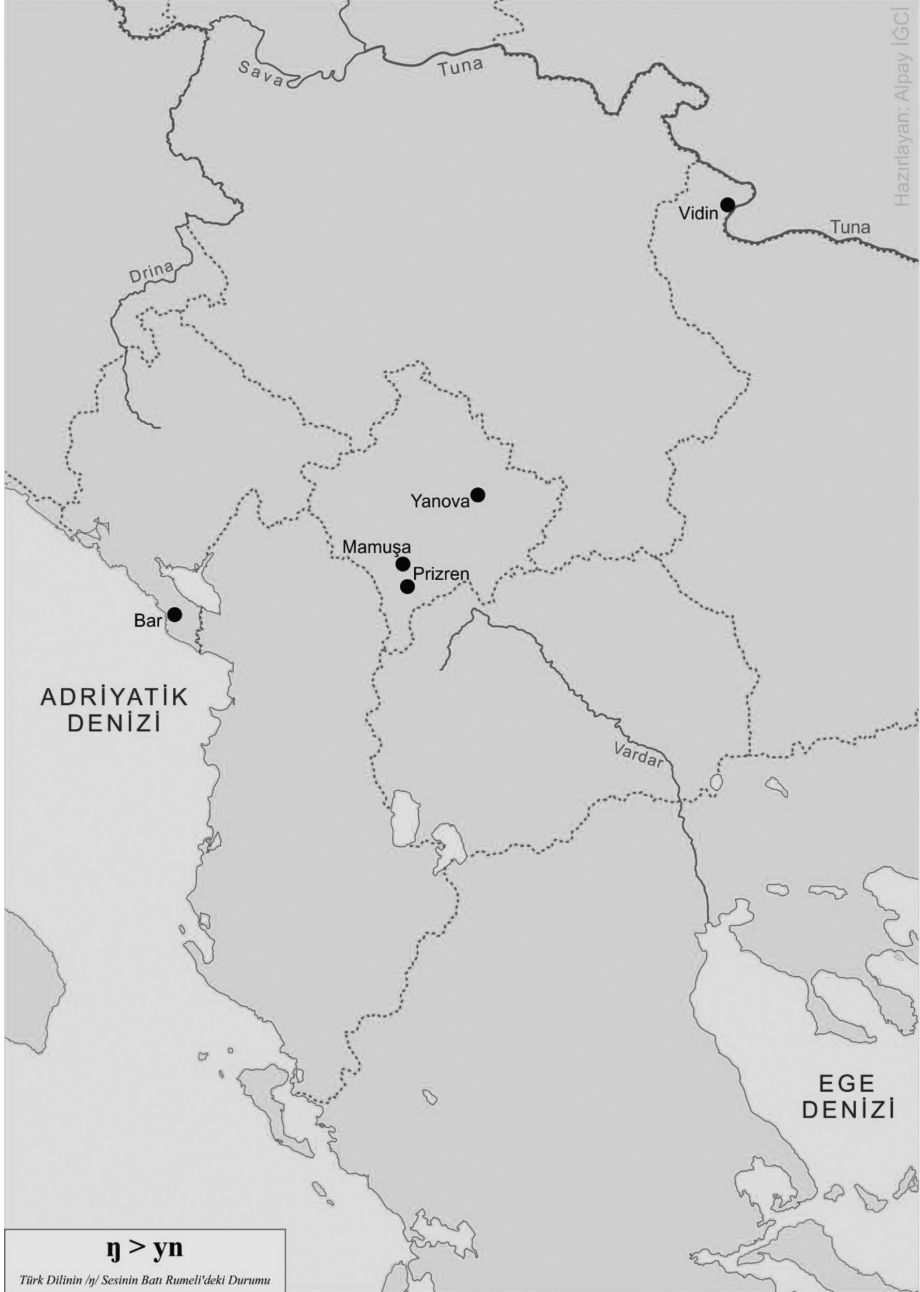
Yapılan metin taramalarıyla çağdaş Batı Rumeli ağzlarında, asli /ŋ/ sesinin, ikisi hem yazı dili hem ağız için genelgeçer olmak üzere ($\eta > n$ ve $\eta > m$), toplamda sekiz ayrı ses değişmesi gösterdiği örneklerle tespit edilmiştir.

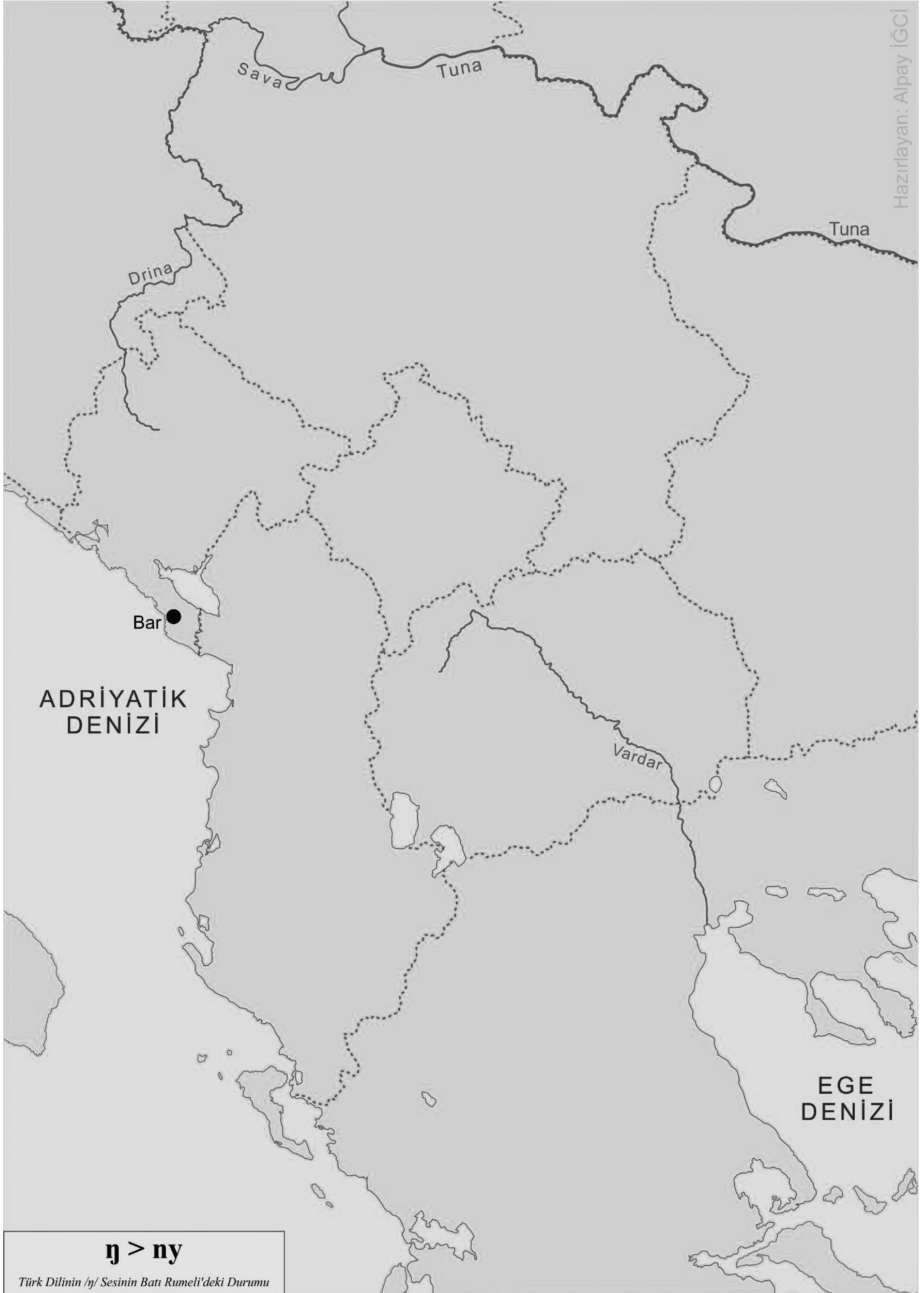

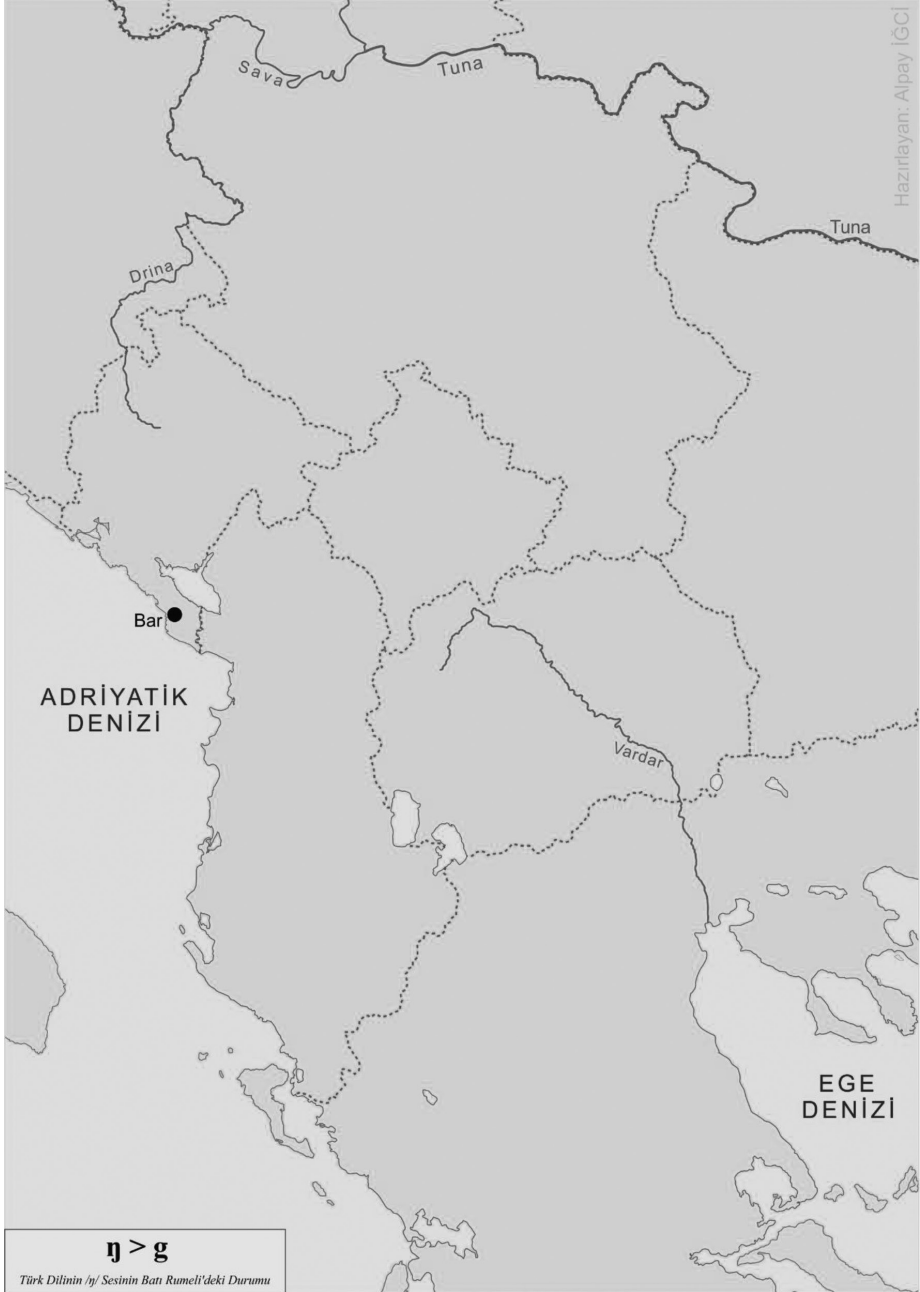

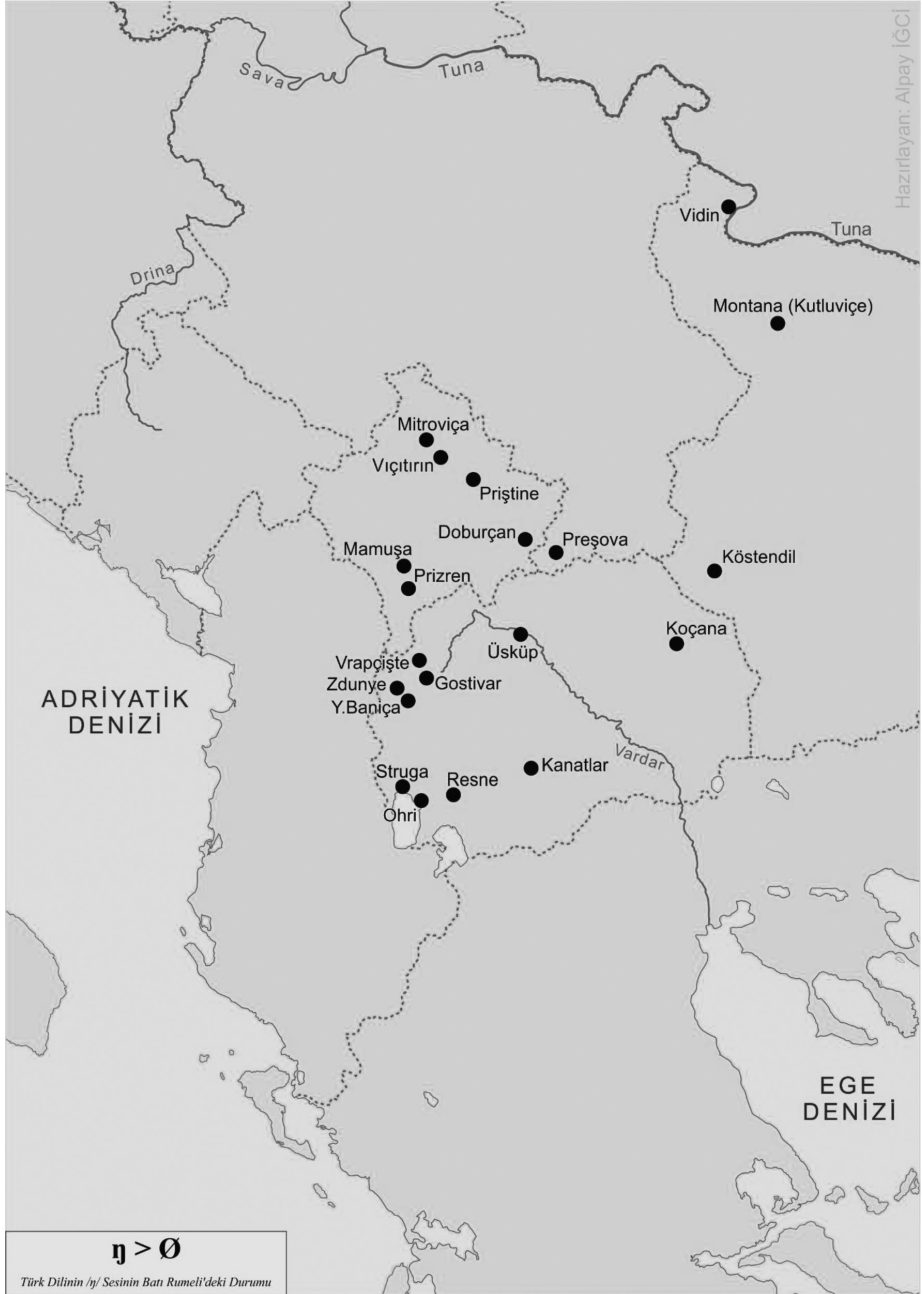

Kaynakça

- ABDURRAHMAN, Kemal (1984). “Vıçitırın Folkloru”, *Çevren*, S. 43 (Eylül 1984), 112-122
- [AHMED] АХМЕД, [Oktay] Октај (2004). *Морфосинтакса на Турските Говори од Охридско-Преспанскиот Регион*, Универзитет Св. Кирил и Методиј, Филолошки Факултет Блаже Конески, Докторска Дисертација, Скопје 2004 [2005]
- BAKI, Enver (1968). “Vıçitırın Manileri”, *Sesler*, S. 28 (Eylül 1968), 79-82
- BEKSAÇ, Zeynel (1981). “Prizren’de Söylenen Türküler”, *Çevren*, S. 29 (Mart 1981), 153-158
- ÇAĞATAY, Saadet (1954). “Türkçede ñ ~ ğ Sesine Dair”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 15-30
- ECKMANN, János (1962). “Kumanova (Makedonya) Türk Ağzı”, *Nemeth Armağanı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 1962, 111-144
- ECKMANN, János (1960). “Dinler (Makedonya) Türk Ağzı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1960, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 189-204
- EÇS: Evliyā Çelebī, *Seyāhatnāme* (Bağdat 307, Revan 1457, Bağdat 308, Hacı Beşir Ağa 452)
- ELÇİN, Şükrü (1964). “Florina Ağzı”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, 1/2 (1964), Ankara 1965, s. 244-253
- ENGÜLLÜ, Avni Cemal (1969). “Üsküp’te Söylenilen Türküler”, *Sesler*, S. 39-40 (Ekim-Kasım 1969), 69-77
- EREN, İsmail (1967). “Manastır Türklerinin Bazı Hidrellez Adetleri”, *Sesler*, S. 18-19 (Eylül-Ekim 1967), 65-68
- FRIEDMAN, Victor A. (2002). “Makedonya ve Civar Bölgelerde Balkan Türkçesi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 455-463
- GÜLSEVİN, Gürer (2009). “Rumeli Türkçesi Çerçevesinde Türk ve Balkan Dillerinin Etkileşimi”, *Turkish Studies*, Volume 4/8 Fall 2009, 48-64
- GÜMÜŞKILIÇ, Mehmet (2008). “18. Yüzyıl İstanbul Ağzı Hakkında Bazı Gözlemler”, *Turkish Studies*, Volume 3/3 Spring 2008, 387-401
- GÜNŞEN, Ahmet (2008). “Doğu Trakya Ağızlarının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikler”, *Turkish Studies*, S: 3/3, Spring 2008, 402-470
- HAFIZ, Nimetullah (1985). *Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri*, Priştine: Kosova Üniversitesi Priştine Felsefe Fakültesi
- HAFIZ, Nimetullah (1980). “Prizren’de Türk Masalları”, *Çevren*, S. 25 (Mart 1980), 115-128
- HASAN, Hamdi (1997). *Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- HAYDAR, Cevahir (1984). “İpek Folklorundan Kimi Örnekler”, *Çevren XI*, S. 42 (Haziran 1984), 109-114
- HAZAI, György (1960). “Rumeli Ağızlarının Tarihi Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1960, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 205-211
- İBRAHİM, Nazım (1997). *Vrapçište ve Çevresi Türk Ağzı (Makedonya)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- İĞCİ, Alpay (2018b). “Batı Rumeli Ağızlarının Sınıflandırılması İçin Görüşler”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies*, 18/2 Kış-Winter 2018
- İĞCİ, Alpay (2018a). “Karadağ Türk Ağızlarına Dair Gramer, Metin Derlemesi ve Sözlük Çalışması”, *Bilimsel Araştırma Projesi*, Proje No: 2018/SOSB001, Uşak Üniversitesi, Yürütücü: Dr. Öğr. Üyesi Alpay İğci
- İĞCİ, Alpay (2015). “1672 Tarihli Colloquia Familiaria Turcico Latina’da Tarihî Ağız Malzemesi ve Batı Rumeli Tarzı Fiil Çatısı”, *Diyalektolog*, S: 10, Yaz 2015, 71-77

- İĞCİ, Alpay (2014). *17. Yüzyılda Batı Rumeli Türkçesinin Özellikleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Lehçeleri Bilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir
- İĞCİ, Alpay (2010). *Viçitırın-Kosova Türk Ağzı*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Lehçeleri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir
- KAKUK, Suzanne (1972). “Le Dialecte Turc d’Ohrid en Macédoine”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Tomus XXVI, Fasc. 2-3, Budapest 1972, 227-282
- KAKUK, Zsuzsanna (1961). “Die Türkische Mundart von Küstendil und Michailovgrad”, *Acta Linguistica Academia Scientiarum Hungaricae*, Tomus XI, Fasc. 3-4, Budapest 1961, 301-386
- KARAHAN, Leylâ (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- KATONA, Louis K. (1969). “Le Dialecte Turc de la Macédoine de L’ouest”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1969, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 57-194
- KRASNIÇ, Ayten (1986). “İpek Türk Ağzıyla Söylenen Maniler ve Bazı Ağız Özellikleri”, *Çevren*, S. 51 (Ocak-Şubat 1986), 117-122
- MARTELINI, Michiel (1657). *Questo Libro Di Me Michiel Martelini*, Ragusa
- NÉMETH, Gyula (1996). *Vidin Türkleri (Dil-Folklor-Din)*, Çeviren: Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
- NÉMETH, Gyula (1983). “Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1981-1982, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 113-167
- NÉMETH, Gyula (1956). “Bulgária török nyelvjársainak felosztásához”, *MTANyIOK*, X. Kötet, 1-2 Szám, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1956, 1-60.
- SEZAİR, Sabahattin (1967). “Kocacık Köyü Folklorundan Seçmeler”, *Sesler*, S. 15 (Nisan 1967), 94-104
- TUNALIGİL, Cemali K. (1996). *Mamuşa Türk Ağzının Özellikleri (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Prizren: Bay Yayınları
- TUNUZLU, İkbâl (1984). “Priştine’de Söylenen Manilerin Baz[ı]ları”, *Çevren* XI, Özel Sayı, (Mayıs 1984), 103-106
- YUSUF, Muharrem (1969). “Kanatlar Köyünden On Mani”, *Sesler*, S. 35, Nisan 1969, 86-87
- YUSUF, Süreyya (1975). “Priştine Folklorundan Türküler”, *Çevren*, S. 5 (Nisan 1975), 102-112